

ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՐԾԻՔ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ 2022 ԹՎԱԿԱՆԻ ԱՊՐԻԼԻ 29-Ի՝ «ՀՀ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆԻ ԴԻՄՈՒՄԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ՝ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ 137.1-ԻՆ ՀՈԴՎԱԾԻ՝ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆԸ ՀԱՄԱՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ՈՐՈՇԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ» ԳՈՐԾՈՎ ՍԴՈՒ-1646 ՈՐՈՇՄԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 62-րդ հոդվածի 10-րդ մասը՝ ներկայացնում ենք հատուկ կարծիք՝ Սահմանադրական դատարանի 2022 թվականի ապրիլի 29-ի՝ «ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 137.1-ին հոդվածի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործով ՍԴՈՒ-1646 որոշման (այսուհետ՝ ՍԴՈՒ-1646 որոշում) վերաբերյալ:

Նկատի ունենալով սույն գործով Սահմանադրական դատարանի մոտեցումներն ու եզրահանգումները՝ ՍԴՈՒ-1646 որոշումը հիմնավոր, հետևաբար՝ ընդունելի չենք համարում: Այսպես՝

1. Նախ և առաջ հարկ ենք համարում նշել, որ մինչև Սահմանադրության՝ 2020 թվականի հունիսի 22-ի փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելը¹ կազմավորված և գործող Սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում արտահայտել է ժողովրդավարական պետության հիմքերից մեկը կազմող կարծիքի արտահայտման ազատության սահմանադրական իրավունքի և դրա արդյունավետ իրացման պաշտպանու-

¹ Հիշյալ փոփոխություններին մանրամասն անդրադարձել ենք Սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի ապրիլի 29-ի՝ «Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավորների ընդհանուր թվի առնվազն մեկ հինգերորդի դիմումի հիման վրա՝ «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» սահմանադրական օրենքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ և 7-րդ մասերի, 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4.2-րդ կետի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործով ՍԴՈՒ-1590 որոշման վերաբերյալ ներկայացրած մեր հատուկ կարծիքում http://www.concourt.am/pdf/uploads/620657b0d2ecd_sdv-1590-tovmasyan-petrosyan.pdf

թյան հետ կապված առանցքային իրավական դիրքորոշումներ: Մասնավորապես՝ Սահմանադրական դատարանի 2011 թվականի նոյեմբերի 15-ի ՍԴՈ-997 որոշման մեջ հղում անելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պրակտիկային՝ Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «...հանդուրժողականությունն ու լայն հայացքները ժողովրդավարության հիմքում են, և արտահայտվելու ազատության իրավունքը պաշտպանում է ոչ միայն ընդհանուր առմամբ ընդունելի համարվող խոսքը, այլ նաև հենց այն արտահայտությունները, որոնք կարող են ցնցող, վիրավորական կամ վրդովեցուցիչ համարվել ոմանց կողմից»:

Մեր կարծիքով՝ ի թիվս այլնի, հայեցակարգային այս մոտեցումն է ժամանակին հանգեցրել Հայաստանի Հանրապետությունում վիրավորանքի և զրպարտության ապաքրեականացմանը, որով նաև ընդգծվել է, որ որպես ժողովրդավարական պետություն արդեն իսկ այնչափ կենսունակ է դարձել, որպեսզի **մարդու արժանապատվությունը, պատիվը և բարի համբավը պաշտպանի ոչ թե քրեական, այլ քաղաքացիական իրավունքի գործիքակազմով:**

Նման հայեցակարգային մոտեցումից, ըստ էության, հետքայլ կատարելը թերևս հիմք է տալիս թե՛ ներպետական և թե՛ միջազգային համապատասխան հանրույթին արձանագրելու, որ կատարվում է ժողովրդավարությունից հետընթաց՝ ստեղծելով հատկապես ազատ խոսքի ոչ իրավաչափ սահմանափակմանն ուղղված քայլերի հնարավորություն, որոնցից քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության պայմաններում «ծանր վիրավորանքի» քրեականացումը միայն մեկն է: Ընդ որում՝ իրեն իրավական հոչակած պետությունում ժողովրդավարական հաստատությունների գործունեությունը վտանգվում է ոչ միայն և ոչ այնքան ազատ խոսքի հակաիրավական սահմանափակումների, այլև հայիոյախոսության, քաղաքական խոսույթի արժեզրկման, դատական իշխանության նկատմամբ ակնհայտ անհարգալից խոսքի դրսևորումներ թույլ տալու, տեղեկատվական ահաբեկման այնպիսի միջավայրի խթանման պատճառով, որում առաջին հերթին առանցքային դերակատարում ունեն հանրային իշխանության տարբեր ներկայացուցիչներ: Ավելին՝ հանրային իշխանության մարմինների պարտականությունն է ձեռնարկել գործուն միջոցներ, որպեսզի այդ միջավայրից հնարավոր

լինի ձերբազատվել ոչ թե քրեաիրավական ներգործության սպառնալիքի, այլ բաց հանրային քննարկումների, քաղաքական մշակույթի խթանման, սեփական խոսքի կշռի իմաստավորման և ժողովրդավարական պետությունում գաղափարական պայքարի և քաղաքական երկխոսության արմատավորման միջոցով, որոնցով ևս պետք է ապահովվեն քաղաքացիական խաղաղությունը, համերաշխությունը:

Գտնում ենք, որ վիրավորանքի դեմ քրեաիրավական պայքարի որևէ ընտրված միջոց ինքնին չի կարող ապահովել մարդու արժանապատվության, պատվի և բարի համբավի՝ սահմանադրորեն պահանջվող պաշտպանություն, քանի դեռ քաղաքական գործիչները և հանրային իշխանության մարմինների պաշտոնատար անձինք շարունակում են մասնավոր անձանց, լրատվամիջոցների, ընդդիմախոսների՝ ապաքաղաքական բնույթ ունեցող տեղեկատվական թիրախավորումը և վարկաբեկումը: Հայիոյախոսության, ատելության խոսքի դեմ անհանդուրժողականության միջավայրի արմատավորման պայմաններում անգամ տեսականորեն այլևս հիմքեր չեն լինի մարդու արժանապատվության, պատվի և բարի համբավի քրեաիրավական պաշտպանության համար: Սահմանադրական իրավունքի տեսանկյունից դա նշանակում է, որ վիրավորանքի քրեականացումը բարձր սահմանադրական արժեքների պաշտպանության համար անհրաժեշտ չէ բոլոր այն դեպքերում, երբ առկա են այլընտրանքային՝ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցներ, և երբ քաղաքական միջոցներով հնարավոր է ապահովել այնպիսի միջավայր, որում հայիոյախոսությունը կլինի անհանդուրժելի:

Գտնում ենք, որ **Սահմանադրական դատարանը ՍԴՈ-1646 որոշմամբ հիմնվել է այն սխալ ելակետի վրա, ըստ որի՝ վիրավորանքի քրեականացման և ապաքրեականացման հարցը բացառապես Ազգային ժողովի իրավասության տիրույթում է:**

Մեզ համար ակնհայտ է, որ ժողովրդավարական պետությունում վիրավորական խոսքի դեմ պայքարը պետք է ապահովվի թե՛ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության արդյունավետ կիրառման, թե՛ քաղաքական գործընթացներում ատելության, վիրավորական խոսքի դեմ գաղափարական պայքարի, վիրավորանքի նկատմամբ անհանդուրժողականության

միջոցներով, ինչպես նաև քաղաքական գործիչների և առավել ևս հանրային ծառայության էթիկայի կանոններով կաշկանդված պաշտոնատար անձանց սեփական օրինակներով, մինչդեռ գործ ունենք սոսկ արարքի քրեականացման միջոցի ներգործությամբ արդեն իսկ ստեղծված քաղաքացիական անհամերաշխության միջավայրում առանձին դրսևորումների դեմ պայքարի հետ, որում խոսքի ազատությունը, մեր գնահատմամբ, սահմանափակվում է առանց անհրաժեշտության, այսինքն՝ օրենսդրի կողմից պարզապես անտեսվել են նույն արդյունավետությունն ունեցող անհրաժեշտ, նվազ միջամտող այլ միջոցները:

Սահմանադրական դատարանը ՍԴՌ-997 որոշման մեջ հատուկ շեշտել է, որ «մարդու արժանապատվությունից՝ ներառյալ պատիվը, բարի համբավը և մասնավոր կյանքը, բխող իրավունքները և ազատությունները, որպես բացարձակ իրավունք գործնականում կարող են արդարացնել արտահայտվելու ազատության սահմանափակումը **միայն իրավաչափ շրջանակներում**»:

ՍԴՌ-1646 որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանն ինքն է վկայակոչում ՍԴՌ-997 որոշումը՝ նշելով. «Սահմանադրական դատարանն արձանագրել է. «(...) *արտահայտվելու ազատության իրավունքի ցանկացած սահմանափակում պետք է սահմանված լինի օրենքով, ծառայի իրավաչափ շահ պաշտպանելու նպատակին և լինի անհրաժեշտ փոխալ շահն ապահովելու համար*»: Այնուհետև Սահմանադրական դատարանը մեջբերել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումը, որում մեկնաբանվում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի բովանդակային ծավալը, ըստ որի՝ «...Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով սահմանված արտահայտվելու ազատությունն ընդգրկում է ոչ միայն դրականորեն ընկալվող, ոչ վիրավորական կամ չեզոք, այլև վիրավորական, ցնցող կամ անհանգստացնող «տեղեկատվությունը» կամ «գաղափարները». վերջիններս բազմակարծության, հանդուրժողականության և լայնախոհության պահանջներ են, առանց որոնց չի կարող լինել «ժողովրդավարական հասարակություն» (Oberschlik v. Austria, Application no 11662/85, 23.05.1991, § 57)»:

Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի հիմնարար իրավական դիրքորոշումները պատշաճորեն վերլուծելու փոխարեն Սահմանադրական դատարանը հանգել է դրանց տրամագծորեն հակադրվող դիրքորոշումների, որոնցով, հարցի լուծումը պայմանավորելով զուտ օրենսդրի հայեցողությամբ, հիմք է ստեղծել վիճարկվող դրույթները (Քրեական օրենսգրքի 137.1-ին հոդվածը) համարելու սահմանադրականության առումով ոչ խնդրահարույց:

Սահմանադրական դատարանը չի անդրադարձել տուժողի այսպես կոչված դրդիչ խոսքին, որը կարող է արդարացնել հակադարձումը, ինչպես նաև ամբողջովին անտեսել է սուր քաղաքական քննադատության և վիրավորանքի միջև տարանջատման անհրաժեշտությունը՝ քաղաքական գործիչներին և հանրային իշխանության պաշտոնատար անձանց էության մեջ ամբողջովին նույնացնելով մասնավոր անձանց հետ: Բացի դրանից, Սահմանադրական դատարանը համապատասխան հետևություններով չի գնահատել ձևավորված իրավակիրառ պրակտիկան, ինչը Սահմանադրական դատարանի պարտականությունն է՝ համաձայն «Սահմանադրական դատարանի մասին» սահմանադրական օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջի:

Անտեսելով Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի հիմնարար իրավական դիրքորոշումները՝ Սահմանադրական դատարանը, որպես ելակետ ընդունելով վիճարկվող դրույթների բովանդակությունը, որոնք ամրագրում են ծանր վիրավորանքի հանցակազմը, նշում է. «Ծանր վիրավորանքի բացակայությունը որևէ արտահայտված կարծիքում վերջինիս իրավաչափության պայմանն է, քանի որ ազատ արտահայտված կարծիքը, որպես վարքագիծ, իրավաչափ է այնքանով, որքանով որ չի խախտում այլոց իրավունքներն ու ազատությունները: Մարդու իրավունքների այս հիմնարար իրավական տրամաբանությունից է բխում, որ ծանր վիրավորանքի համար իրավական պատասխանատվության սահմանումը չի կարող դիտարկվել որպես կարծիքի արտահայտման հիմնական իրավունքի ոտնահարում օրենսդրի կողմից»:

ՍԴՈ-1646 որոշմամբ արտահայտած դիրքորոշումներով Սահմանադրական դատարանը հիմնվել է մեզ համար անընդունելի այն մոտեցման վրա, որ ծանր վիրավորանքը՝ որպես հանրորեն վտանգավոր արարք, կանխավ որոշվում է քրեական օրենքի վիճարկվող դրույթներով, մինչդեռ, նախ՝ դա միշտ կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքների գնահատման հարց է, բացի դրանից, առաջին հայացքից վիրավորական թվացող խոսքը, որը, օրինակ՝ քաղաքական վարքագծի գնահատում է կամ հիմնված է անվիճելի փաստերի վրա կամ պատասխան է քաղաքական գործչի կամ պաշտոնատար անձի դրդիչ վարքագծի կամ չի հետապնդել սոսկ վիրավորելու նպատակ, չի կարող բոլոր դեպքերում և առանց որևէ վերապահման ի սկզբանե գնահատվել որպես վիրավորական, առավել ևս՝ ծանր վիրավորանք պատճառող: Ակնհայտ է դառնում, որ դրանով Սահմանադրական դատարանի կողմից անտեսվել է պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքը, որը համաչափության հիմնարար սահմանադրական սկզբունքի արտացոլումն է քրեական իրավունքում:

ՍԴՈ-1646 որոշման վերը հիշատակված ձևակերպումից նաև հետևում է, որ միայն ծանր վիրավորանքի բացակայությունն է կարծիքի արտահայտման իրավունքի իրացման տեսանկյունից իրավաչափության պայման, և հարց է ծագում, թե «այլ վիրավորանքը», որն առաջացնում է քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն, թույլատրելի՞ է արդյոք Սահմանադրության տեսանկյունից:

2. Ի հակադրություն Սահմանադրական դատարանի՝ գտնում ենք, որ վիճարկվող դրույթները խնդրահարույց են Սահմանադրության 79-րդ հոդվածով սահմանված որոշակիության սկզբունքի տեսանկյունից:

Նախ՝ **ո՛չ օրենսդիրը, ո՛չ Սահմանադրական դատարանը, ո՛չ էլ դատարանները չեն սահմանել կամ ուրվագծել որևէ տարբերակիչ հատկանիշ, որով հայհոյանքը կտարանջատվեր անձի արժանապատվությունն այլ ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակով վիրավորելուց:** Դա փաստվում է հենց Սահմանադրական դատարանի կողմից իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությամբ, երբ Սահմանա-

դրական դատարանը, զերծ մնալով այդ պրակտիկայի սահմանադրականության հարցով հետևություններից (թեև, ինչպես նշվեց՝ դա Սահմանադրական դատարանի պարտականությունն է բոլոր վարույթներում, որոնցում այն պետք է գնահատվի), նշել է, որ հարուցված բազմաթիվ քրեական գործերից այն խիստ սակավաթիվ գործերով, որոնցով առկա են դատական ակտեր, «առաջին ատյանի դատարաններն արդեն կայացրած դատավճիռներով առայժմ ծանր վիրավորանք են որակել միայն կոնկրետ անձի (անձանց) ուղղված սեռական բնույթի հայիոյանքները, անձի վրա թքելը»:

Բացի դրանից, ըստ Սահմանադրական դատարանի ուսումնասիրության արդյունքների՝ «Վիճարկվող իրավադրույթների ուժի մեջ մտնելուց հետո մինչև սույն ս.թ. մարտի 30-ը հարուցված 389 քրեական գործերից 253-ը (մոտ 70 տոկոսը) կարճվել է»: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ վիճարկվող դրույթների կիրառման հետ կապված թվերը շեշտակի աճում են²:

Մեր կարծիքով՝ դա վկայում է այն մասին, որ վիճարկվող դրույթների անորոշությունը, մի կողմից՝ էապես նվազեցնելով քրեական հետապնդման նախադրյալները, թույլ է տալիս քրեական գործ հարուցել ցանկացած «պատրվակով», մյուս կողմից՝ առարկայական չափանիշների բացակայության պայմաններում թույլ չի տալիս դատարաններին վիրավորանքի ակնհայտ դրսևորումներից զատ տարբերակել հայիո-

² Հայաստանի Հանրապետության դատախազության պաշտոնական կայքէջում 2022 թվականի ապրիլի 28-ին հրապարակված տեղեկատվության համաձայն՝ Քրեական օրենսգրքի 137.1-ին հոդվածն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մինչև 2022 թվականի ապրիլի 1-ն ընկած ժամանակահատվածում «...առերևույթ ծանր վիրավորանք հասցնելու դեպքերի առթիվ նախապատրաստված 938 նյութերից 802-ով հարուցվել է քրեական գործ, որոնցից 425-ը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137.1 հոդվածի 1-ին մասի, 377-ը՝ 2-րդ կամ 3-րդ մասերի հատկանիշներով: ... Նշված ժամանակահատվածում կայացվել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137.1 հոդվածով հարուցված 171 քրեական գործով վարույթը կարճելու մասին որոշում: ... 2022թ. ապրիլի 1-ի դրությամբ մեղադրական եզրակացությամբ դատարան է ուղարկվել 51 անձի վերաբերյալ 48 քրեական գործ, որոնցից 15 գործ՝ 16 անձի վերաբերյալ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137.1-րդ հոդվածի 1-ին մասով, իսկ 33 գործ՝ 35 անձի վերաբերյալ՝ նույն հոդվածի 2-րդ կամ 3-րդ մասերով նախատեսված արարքներ կատարելու համար: 6 անձի վերաբերյալ 6 քրեական գործով կայացվել են մեղադրական դատավճիռներ, իսկ մյուս գործերով դատական քննությունը շարունակվում է...»:

յանքը և այլ ակնհայտ անպարկեշտ վիրավորանքը, թեև Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ այդպիսի զանազանում առկա է:

Ինչպես վերը նշեցինք՝ վիճարկվող դրույթներն ինքնին առաջացնում են որոշակիության խնդիր, որն առնվազն պետք է լիներ Սահմանադրական դատարանի գնահատման առարկա՝ իրավակիրառ պրակտիկայի համատեքստում:

Այսպես՝ ծանր վիրավորանքը նկարագրելու փոխարեն բնորոշվում է որպես հայիոյանք կամ ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակով արժանապատվությանը հասցված վիրավորանք, այսինքն՝ բնորոշվող հասկացությունը և դրա բնորոշումը մասնակիորեն համընկնում են³, ինչը հատկապես քրեական օրենքի պարագայում խնդրահարույց է, քանի որ քրեական օրենքով սահմանվող արգելքները, հաշվի առնելով մարդու անձնական ազատության և կարծիքի արտահայտման ազատության սահմանափակման ինտենսիվության աստիճանը, պետք է սահմանվեն հնարավոր առավելագույն հստակությամբ: Քրեական օրենքի դեպքում օրենքի ձևակերպումները և իրավակիրառ պրակտիկան չպետք է առաջացնեն անորոշություն մասնավոր անձանց պարտականությունների, նրանց համար սահմանված արգելքների ծավալի և բովանդակության հարցում, քանի որ դա կհանգեցնի քրեական պատասխանատվության անհիմն կամ կամայական կիրառման, ինչը մասնակիորեն փաստվում է հարուցված և կարճված քրեական գործերի քանակական հարաբերակցությամբ, ինչպես նաև դատարանների կողմից միայն ակնհայտ դեպքերը որպես ծանր վիրավորանք որակելու հանգամանքով:

³ Ի տարբերություն վիճարկվող դրույթների՝ օրինակ՝ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-ին հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում է. «Սույն օրենսգրքի իմաստով վիրավորանքը խոսքի, պատկերի, ձայնի, նշանի կամ այլ միջոցով պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը արատավորելու նպատակով կատարված հրապարակային արտահայտությունն է: Սույն օրենսգրքի իմաստով՝ հրապարակային արտահայտությունը տվյալ իրավիճակում և իր բովանդակությամբ կարող է չհամարվել վիրավորանք, եթե այն հիմնված է ստույգ փաստերի վրա (բացառությամբ բնական արատների) կամ պայմանավորված է գերակա հանրային շահով»: Այսինքն՝ հիշյալ կարգավորմամբ վիրավորանքի բնորոշումն էականորեն ավելի է հստակեցված օրենսդրի կողմից: Ընդ որում, օրենսդիրը հնարավորություն է տվել տարանջատել փաստական հիմք ունեցող վիրավորական խոսքը սուկ վիրավորելու նպատակ հետապնդող խոսքից, որով և տուրք է տվել թե՛ Սահմանադրական դատարանի, թե՛ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներին:

3. Սահմանադրության 78-րդ հոդվածում ամրագրված համաչափության սկզբունքի տեսանկյունից նույնպես ՄԴՈ-1646 որոշումն ունի էական բացեր:

Մեր գնահատմամբ՝ Սահմանադրական դատարանը շփոթ է առաջացրել Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի 3-րդ մասում սահմանված կարծիքի արտահայտման ազատության սահմանափակման հիմքերի տեսանկյունից, ի մասնավորի՝ հանրային կամ հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնող անձանց ծանր վիրավորանք հասցնելը հանգեցնելով ընդհուպ պետական անվտանգության սպառնալիքի մակարդակի, իսկ **պետական անվտանգության հանրային շահը նույնացնելով անգամ արդյունավետ գործունեության շահի հետ**: Ըստ Սահմանադրական դատարանի՝ «Հանրային պաշտոն և հանրային ծառայության պաշտոն զբաղեցնող ցանկացած անձի նկատմամբ առավել բարձր քրեաիրավական պաշտպանություն նախատեսելով՝ օրենսդիրը նպատակ է հետապնդել պաշտպանելու ոչ միայն վերջինիս պատիվն ու արժանապատվությունը, այլև պետական անվտանգությունը (հանրային իշխանության արդյունավետ գործունեությունը)»: Եթե հետևենք Սահմանադրական դատարանի տրամաբանությանը, ապա հանրային իշխանության ոչ արդյունավետ գործունեությունն ինքնին նույնական է պետական անվտանգության սպառնալիքի հետ:

Մեզ համար ակնհայտ է, որ իրավաբանական պատասխանատվությունն այլոց արժանապատվությանը, պատվին և բարի համբավին հասցված վիրավորական խոսքի համար հետապնդում է լեգիտիմ նպատակ՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ո՞վ է այդ իրավունքի կրողը՝ մասնավոր՝, թե՞ պաշտոնատար անձ, քաղաքական գործի՞չ, թե՞ հանրային գործունեությունից հեռու անձ:

Մյուս կողմից՝ անգամ ճիշտ նույնականացված լեգիտիմ նպատակին հասնելու միջոցները, տվյալ դեպքում՝ վիճարկվող օրենսդրական կարգավորումները, համաձայն համաչափության սկզբունքի, պետք է լինեն պիտանի, անհրաժեշտ և համարժեք: Ըստ Սահմանադրական դատարանի՝ այդ վիճարկվող իրավակարգավորումները պիտանի են նպատակին հասնելու համար, ինչ էլ որ Սահմանադրական դատարանը հասկացել է այդ նպատակի ներքո: Այլոց

իրավունքների պաշտպանությունը, մեր գնահատմամբ, այդպիսի նպատակ է, իսկ քրեական պատասխանատվությունն իրապես հնարավորություն է տալիս ապահովելու այն, այսինքն՝ պիտանի միջոց է:

Սակայն համաչափության սկզբունքի առանցքային բաղադրիչ է նաև պիտանի միջոցների անհրաժեշտ լինելը, ինչը, մեր համոզմամբ, հակառակ Սահմանադրական դատարանի պնդման՝ չի ապահովվել օրենսդրի կողմից, ուստի **համաչափության սահմանադրական սկզբունքը խախտվել է:**

Այսպես՝ ըստ Սահմանադրական դատարանի՝ «Ծանր վիրավորանքի համար քրեական պատասխանատվություն սահմանելու՝ համաչափության սկզբունքի **անհրաժեշտության** տարրի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ **առկա չէ սահմանադրորեն հետապնդվող նպատակին հասնելու համար բավարար արդյունավետ այլ օրենսդրական միջոց**»:

Սահմանադրական դատարանի այս դիրքորոշումը, որը ՍԴՈ-1646 որոշման խնդրահարույց լինելու տեսանկյունից անկյունաքարային է, ավելի քան վիճահարույց է հենց Սահմանադրական դատարանի կողմից վկայակոչված իր իսկ ՍԴՈ-1546 որոշման տեսանկյունից, որում համաչափության սկզբունքի անհրաժեշտության տարրը մեկնաբանվում է հետևյալ կերպով. «...Համաչափության սկզբունքի հաջորդ տարրն օրենսդրի կողմից ընտրված միջոցի անհրաժեշտությունն է, այսինքն՝ այն, որ այդ միջոցը՝ այլ միջոցների համեմատ նույն ներգործությամբ, պետք է ենթադրի ամենամեղմ միջամտությունը որևէ հիմնական իրավունքին կամ ազատությանը: Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու բոլոր պիտանի միջոցներից պետք է ընտրվի այն օրենսդրական միջոցը, որը նպատակին հասնելու նույն հավանականությամբ, այսինքն՝ նույն արդյունավետությամբ, սակայն առավել մեղմ է սահմանափակում որևէ հիմնական իրավունք կամ ազատություն»:

Հարկ է նշել, որ վիճարկվող դրույթները Քրեական օրենսգրքում լրացվել են 2021 թվականի հուլիսի 30-ին ընդունված ՀՕ-323-Ն օրենքով, որը Հանրապետության նախագահի կողմից ստորագրվել է 2021 թվականի օգոստոսի 20-ին և ուժի մեջ մտել նույն թվականի օգոստոսի 30-ին: Իսկ դեռևս նույն թվականի

մարտի 24-ին ընդունվել է «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՕ-330-Ն օրենքը, որով հիշյալ օրենսգրքի 1087.1-ին հոդվածում կտրուկ՝ երեք անգամ ավելացվել են քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության առավելագույն չափերը վիրավորանքի և զրպարտության համար: Այդ օրենքն ուժի մեջ է մտել միայն նույն թվականի հոկտեմբերի 23-ին, քանի որ Հանրապետության նախագահի դիմումի հիման վրա դրա սահմանադրականությունը որոշվում էր Սահմանադրական դատարանում:

Մեր գնահատմամբ՝ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության չափերի նման կտրուկ ավելացումը Սահմանադրության տեսանկյունից ընդունելի չէր կարող լինել, այնուամենայնիվ, Սահմանադրական դատարանի մեծամասնությունը դա գնահատել է որպես Սահմանադրությանը համապատասխանող (ՍԴՈ-1612): Այսինքն՝ վիրավորանքի համար, ի թիվս այլնի, սահմանվել է պատասխանատվության առավելագույն չափ, որը հավասար է վիճարկվող դրույթներով սահմանված՝ դրամային արտահայտությամբ առավելագույն պատժաչափին: Այսինքն՝ վիրավորանքի համար քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության չափի թե՛ կանխարգելիչ, թե՛ նաև ռեպրեսիվ (պատժիչ) ներգործությունը որևէ կերպ չի գնահատվել ո՛չ օրենսդրի, ո՛չ էլ նրա օրենսդրական քաղաքականությունը սահմանադրականության տեսանկյունից խնդրահարույց չհամարող Սահմանադրական դատարանի կողմից, ընդ որում, ակնհայտ է, որ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունը՝ որպես պատասխանատվության ինքնուրույն տեսակ, ավելի մեղմ պատասխանատվության տեսակ է, քան քրեական պատասխանատվությունը: Հարց է առաջանում՝ ինչո՞ւ է օրենսդիրը որոշել ընտրել արարքի քրեականացման քաղաքականության մոտեցումը, եթե առկա էր քննարկվող արարքի համար անձին պատասխանատվության ենթարկելու ավելի մեղմ տեսակ, որը նույն կամ գուցե ավելի մեծ արդյունավետությամբ կարող էր ապահովել սահմանադրորեն հետապնդվող նպատակի կենսագործումը: Ակնհայտ է, որ քաղաքացիական օրենքով դրամային արտահայտությամբ անգամ «հասարակ», ոչ «ծանր» վիրավորանքի համար նախատեսված է այնպիսի դրամային պատասխա-

նատվություն, ինչպիսին քրեական օրենքով որպես տուգանք նախատեսված է ծանր վիրավորանքի համար որպես առավելագույն պատժաչափերից մեկը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ գտնում ենք, որ քրեական պատասխանատվությունը «ծանր վիրավորանքի» համար անհրաժեշտ չէր և չէր կարող սահմանվել, քանի որ առկա էր քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոց, որը Սահմանադրական դատարանի կողմից գնահատվել է որպես արդյունավետ, չնայած ոչ ծանր վիրավորանքի համար նախատեսվել է շատ շոշափելի դրամային պատասխանատվություն, ինչը հիմնավորվել է էական կանխարգելիչ դեր ունենալու հանգամանքով, սակայն, քանի որ չի ենթադրում քրեական գործի հարուցում, առնչություն քրեական հետապնդման մարմիններին, ազատագրկման հետ կապված պատիժ նշանակելու հնարավորություն և դատվածություն, ուստի սահմանադրորեն հետապնդվող նպատակին հասնելու տեսանկյունից ավելի մեղմ միջոց է: Ընդ որում՝ մինչև Քաղաքացիական և Քրեական օրենսգրքերի համապատասխան փոփոխությունները պատասխանատվության այդ միջոցը, մինչև 2018 թվականի և հաջորդող քաղաքական գործընթացների արդյունքում քաղաքական մշակույթի առկա մակարդակի ձևավորումը, էպես ավելի նվազ դրամային չափերով հիմնականում ունակ է եղել կանխարգելելու մարդու արժանապատվության խախտումները կամ ապահովել է պատշաճ հատուցում՝ այն խախտվելու դեպքում:

Այսպիսով՝ Սահմանադրական դատարանն իր իսկ վկայակոչած հիմնարար նշանակություն ունեցող որոշումներից մեկում արտահայտած իրավական դիրքորոշումներն առանց որևէ փաստարկի չի կիրառել վիճարկվող դրույթների համաչափությունը գնահատելու համար և, անտեսելով Քաղաքացիական օրենսգրքի հիշյալ կարգավորումները և դրանց կիրառման պրակտիկան, սահմանափակվել է բացառապես պնդմամբ, թե **«առկա չէ սահմանադրորեն հետապնդվող նպատակին հասնելու համար բավարար արդյունավետ այլ օրենսդրական միջոց»:**

4. Անդրադառնալով Սահմանադրության 68-րդ հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված կրկին դատվելու արգելքին՝ գտնում ենք, որ Սահմանադրական դատա-

րանը պատշաճ կերպով չի մեկնաբանել այս հիմնական իրավունքի բովանդակությունը:

Կարծում ենք, որ կրկին դատվելու արգելքին Սահմանադրական դատարանը պետք է անդրադառնար այն տեսանկյունից, որ վիրավորանքի քաղաքացիաիրավական բովանդակությունը կլանում է ծանր վիրավորանքի քրեաիրավական բովանդակությունը, և այդ պայմաններում արարքների բովանդակային նույնության դեպքում՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ երկու դեպքերում էլ իրավաբանական պատասխանատվությունը կիրառվում է դատական կարգով, կարող էր առաջանալ հակասություն Սահմանադրության այդ հոդվածի հետ: Գործնականում դա նշանակում է, որ անձը կարող է ծանր վիրավորանքի համար դատապարտվել էական չափ ունեցող տուգանքի, և նույն արարքի համար՝ ևս մեկ անգամ ենթարկվել շեշտակի չափով քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության: Սահմանադրական դատարանը դա թույլատրելի է համարել, ըստ էության, թերի իրավական դիրքորոշումների հիմքով⁴, դրանցով փորձել է արդարացնել քրեական և քաղաքացիական օրենսդրության՝ օրենքների մակարդակով նախատեսված խնդիրների տարբերությամբ, որոնցով և իբրև արդարացվում են պատասխանատվության այդ տեսակների այլ տարբերությունները: Ընդ որում՝ եթե Սահմանադրական դատարանը կրկին դատվելու արգելքը մեկնաբաներ այն կերպ, որ դա վերաբերում է միայն քրեական դատավարության շրջանակներում կրկին դատվելու արգելքին, ապա այն ավելի հիմնավոր կարող էր թվալ, սակայն այդ դեպքում Սահմանադրական դատարանը պետք է անխուսափելիորեն

⁴ Սահմանադրական դատարանը, մասնավորապես, ընդգծել է, որ «...քրեաիրավական պատասխանատվությունն իր բնույթով պատժիչ տեսակի պատասխանատվության միջոց է՝ ի տարբերություն քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության, որն ունի իրավավերականգնիչ առաքելություն»: Այս մտրեցումը թերի է, քանի որ Քաղաքացիական օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ «Մարդու անօտարելի իրավունքների ու ազատությունների և մյուս ոչ նյութական բարիքների իրականացման ու պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են քաղաքացիական օրենսդրությամբ և այլ իրավական ակտերով, եթե այլ բան չի բխում այդ հարաբերությունների էությունից»: Այլ կերպ՝ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունն ունի ոչ միայն իրավավերականգնիչ առաքելություն, այլ նաև իրավունքների դատական պաշտպանության առաքելություն:

անդրադառնար համաչափության սկզբունքի տեսանկյունից օրենսդրի կողմից անհամաչափ բարձր ֆինանսական բեռ նախատեսելու հարցին: Իսկ ՍԴՈ-1646 որոշման մեջ թույլատրելի համարելով պատասխանատվության քրեական և քաղաքացիական տեսակների զուգակցումն իբրև թե դրանց օրենսդրորեն ձևակերպած խնդիրների տարբերության հիմքով՝ Սահմանադրական դատարանն անտեսում է պատասխանատվության չափերի անհրաժեշտության գնահատումը և իմաստազրկում է քաղաքացիական պատասխանատվության կանխարգելիչ դերը՝ քաղաքացիական իրավունքը համարելով սոսկ իրավունքի վերականգնմանն ուղղված խնդիրներ ունեցող իրավունքի ճյուղ:

5. Ինչ վերաբերում է ՍԴՈ-1646 որոշման մեջ Սահմանադրական դատարանի կողմից իրավակիրառ պրակտիկայի «վերլուծությանը», ապա այն հազեցած է ներքին հակասություններով և սեփական լիազորություններից դուրս զուգորդվող գնահատականներով:

Սահմանադրական դատարանը, ի մասնավորի, նշում է, որ «Սահմանադրական դատարանի և Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներում արձանագրված իրավակիրառման վերոբերյալ պահանջների կենսագործումն արդեն իսկ նկատվում է վիճարկվող նորմերի կիրառման պրակտիկայում»: Ի հիմնավորումն՝ բերվում է այն դատողությունը, որ «իրականում կատարված հանրորեն վտանգավոր արարքների որակման հարցում նկատվում է առհասարակ վիրավորանքի և ծանր վիրավորանքի, ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակների զանազանման հետաքրքիր մեկնաբանողական գործընթաց»: Այսինքն՝ Սահմանադրական դատարանի և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների կենսագործման հարցում նկատվում է մեկնաբանողական գործընթաց, և սա բավարար է թվում Սահմանադրական դատարանին, որպեսզի նա իրավակիրառ պրակտիկայի սահմանադրականությունը գնահատելու փոխարեն սահմանափակվի միայն **«հետաքրքիր մեկնաբանողական գործընթացի»** վերհանմամբ: Ընդ որում, «առհասարակ վիրավորանքի և ծանր վիրավորանքի, ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակների **զանազանման** հետաքրքիր

մեկնաբանողական գործընթացի» արձանագրումը Սահմանադրական դատարանը կատարում է հիմք ընդունելով ընդամենը վեց քրեական գործերով կայացված՝ առաջին ատյանի դատարանների դատավճիռները: Միաժամանակ Սահմանադրական դատարանը փաստում է, որ «դատավճիռների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ առաջին ատյանի դատարաններն արդեն կայացրած դատավճիռներով առայժմ ծանր վիրավորանք են որակել **միայն** կոնկրետ անձի (անձանց) ուղղված սեռական բնույթի հայհոյանքները, անձի վրա թքելը»: Այլ կերպ՝ նման արձանագրմամբ Սահմանադրական դատարանը, ըստ էության, ակամա փաստում է, որ իրականության մեջ վիրավորանքի և ծանր վիրավորանքի զանազանման գործընթացը ձախողվել է, քանի որ զանազանման փոխարեն միայն խիստ որոշակի արարքներն են որակվել որպես ծանր վիրավորանք:

Ինչպես նշել ենք վիճարկվող դրույթների իրավակիրառ պրակտիկայի սահմանադրականության գնահատում Սահմանադրական դատարանը չի իրականացրել, թեև դրա համար առկա էր ոչ միայն սահմանադրական օրենքով սահմանված պարտականություն, այլև բավարար փաստական հիմք: Սահմանադրական դատարանը, նախ՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի փոխարեն գնահատական է տվել այդ պրակտիկայում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի դիրքորոշումների կենսագործման նկատվող միտումներին, որը դուրս է իր լիազորությունների շրջանակներից, և չի բացառել, որ **«ցանկացած իրավադրույթի, հատկապես գնա-հատողական հասկացություններ պարունակող, նորմատիվ բովանդակության սահմանադրականությունն ինքնին չի բացառում նորմի՝ իրավակիրառ պրակտիկայում հակասահմանադրական մեկնաբանությունն ու կիրառումը»:** Եվ դա այն դեպքում, երբ սահմանադրական արդարադատությունն ամբողջ ծավալով իրականացնելու պարագայում Սահմանադրական դատարանն իր իրավական դիրքորոշումներով և որոշումով պետք է ապահովի Սահմանադրության գերակայություն՝ կանխարգելելով նաև հակասահմանադրական մեկնաբանությունը և կիրառումը: Այնուհետև վեճի առարկայի առումով Սահմանադրական դատարանը հանգել է հետևության, որ **«հայհոյանքի կամ ծայրահեղ անպարկեշտ եղանակով վիրավորանքի առկայության կամ բացակայության, ինչպես նաև արարքը որակյալ հան-**

ցակազմով որակելու հարցը, ելնելով տվյալ գործի բոլոր փաստական հանգամանքների համադրված վերլուծությունից, իրավակիրառ պրակտիկայի, այսինքն՝ վարույթն իրականացնող մարմնի, այդ թվում՝ եռաստիճան դատական համակարգի գնահատման տիրույթում է»: Դրանով Սահմանադրական դատարանը, մեր կարծիքով, թերագնահատել է իր լիազորությունների ծավալը, քանի որ, ինչպես արդեն բազմիցս վերը նշվեց, վիճարկվող դրույթների իրավակիրառ պրակտիկայի սահմանադրականության գնահատումը Սահմանադրական դատարանի պարտականությունն է:

Ելնելով վերոգրյալից՝ գտնում ենք, որ ՍԴՈ-1646 որոշմամբ Քրեական օրենսգրքի վիճարկվող՝ 137.1-ին հոդվածի սահմանադրականության գնահատումը որոշակիության և համաչափության սահմանադրական հիմնարար սկզբունքների տեսանկյունից անհրաժեշտ չափով չի իրականացվել, իսկ իրավակիրառ պրակտիկայի սահմանադրականության գնահատման պարտականությունն անտեսվել է Սահմանադրական դատարանի կողմից: Հետևապես՝ ՍԴՈ-1646 որոշման եզրահանգումները սահմանադրականության տեսանկյունից նույնպես խնդրահարույց են:

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ԴԱՏԱՎՈՐ**

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ԴԱՏԱՎՈՐ**

ՀՐԱՅՐ ԹՈՎՄԱՍՅԱՆ

ԱՐԵՎԻԿ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

6 մայիսի 2022թ.